

İÇTİMÂİYAT MECMUASI

Sene : 1

Mayıs 1333

Sayı 2

İÇTİMÂİYAT VE FİKRİYAT

— I —

CEMİYETTE BÜYÜK ADAMLARIN TESİRİ⁶

İçtimâiyât ilminin izaha çalıştığı meselelerden biri de büyük adamların içtimâî tekamül esnasında nasıl doğup ne yolda bir rol ifa ettikleridir. Büyük adam namını verdiğimiz kimseler bir takım içtimâî sebeplerin telâhukundan mı meydana geliyor? Yoksa uzviyetin esrarengiz bir hamlesinden mi tevellüd ediyor? Evvelemirde bu cihetin anlaşılması lazımdır. Çünkü büyük adamlar içtimâî tekamülün bir mahsulü olarak meydana çıkıyor iseler, *ıçtimâî muayyeniyet* [*Déterminisme Social*]i ihlal etmiş olmazlar. Halbuki uzviyetin hayatî bir hamlesinden doğuyorsalrısa, cemiyetin mukadderatı daima hariçten gelen esrarengiz âmillerin tesirine maruz olarak *gayr-i muayyeniyet* [*Indéterminisme*] içinde kalır. O halde büyük adamların tarz-ı hizmetlerini teşrih etmeden evvel tarz-ı neş'etlerini izah etmek lazımdır.

Mamafih büyük adamların nasıl yetiştiğini anlamak için daha evvel kaç sınıf büyük adam olduğunu bilmek iktiza eder. Çünkü her sınıfın tevellüdü başka bir tarzda olabilir. Benim fikrimce bu müstesna insanları iki sınıfa ayırmak muvafıktır. *Müceddidler* [*Réformateurs*], *Mübdiler* [*Inventeurs*]. Müceddidler, (din mübeşşirleri, büyük fatihler, büyük inkılapçılar, büyük kahramanlar

⁶ Bu makaleler evvelce parça parça Turan gazetesinde çıkmıştı. Bazı tadilat ile burada tekrar neşri faydalı görülmüştür.

gibi) tarihte umumî cereyanları açmaya muvaffak olan kavî imanlı ve şedid iradeli zatlardır. Mübdiler, marifet ve medeniyetin herhangi bir şubesinde keşif, ihtirâ yahut ıslah sûretinde büyük bir teceddüd ve terakki husûle getirenlerdir.

Büyük adamların bu sûretle iki sınıfa ayrılması cemiyette iki nevi *tesanüd* [*Solidarité*]ün mevcudiyeti esasına müsteniddir. Birçok fertlerin birleşerek bir cemiyet, bir kavim haline gelebilme-leri için evvela aralarında müşterek duygular bulunması, saniyen meyânelerinde işlerin münkasam olması lazımdır. Bu iki halden birincisine *duyguların müşabehetinden mütevellid tesanüd*, ikincisine *işlerin inkisamından mütevellid tesanüd* denilir. İşte bir kavimde duyguların mümasil olmaya başlaması *müceddidleri*, işlerin gitikçe münkasam olması da *mübdileri* yetiştirir.

Kavimlerde ibtidaları işbölümü mevcut değildir. Her kavim semiye, batın, aşiret namlarıyla birbiri içinde olmak üzere bir takım kıtalara parçalanmış olduğu için kavmin umûm-i hey'etine ait müşterek duygular da yoktur. Yalnız her kavmin müşterek bir lisanı olup müşterek duygulara ancak semiyelerin yahut aşiretlerin hususî dairelerinde tesadüf edilir. Bir kavimde umuma ait müşterek duygular husûle gelebilmek için daha evvel *kitavî* [*Segmentaire*] teşkilatın bozulması yani semiyelerle aşiretlerin in-hilal etmesi lazımdır. Çünkü bu hususî ittihadlar umumî vahdetin vücut bulmasına mânidir.

İbtidâî kavimlerde semiyeler büyüdükçe parçalanarak küçük semiyelere bölünür. Çünkü semiye müşterek bir hayata malik bir bir ailedir. Ailenin nihayet bir hadde kadar büyümesi mümkün olup bu dereceyi aşınca -bir kısım mikroplar gibi- inşikak etmesi zarurîdir. Siyasî bir zümre demek olan aşiretin büyümesine ise hiçbir mani yoktur. Bilakis aşiret büyüdükçe haricî tecavüzlere karşı daha emniyetli bir halde bulunur. Buna binaen bir taraftan semiyeler itiyâda teb'an küçük parçalara ayrıldıkça diğer cihetten aşiret gerek tenasül ve gerek mağluplarını temsil tarikiyle büyümekte devam eder. Bu içtimâî ittisâ hareketi devam ede ede nihayet itiyad halini alarak mücavir aşiretlerin *müttahide* [*Confédération*] halinde birleşmesini intac eder. Eğer kavim dağlık veya çöl halinde bulunan bir ülkede sâkin ise, artık bu derecenin ötesine geçemez. Fakat ırmaklı ovalarda veyahut deniz kenar-

larında sâkin ise, köyler ve şehirler teşkil ederek semiyeye ve aşiret teşkilatından büsbütün âzade kalır. Şehirlerin bu kâdim teşkilatı bozmaktaki kat'î tesiri, aşağıda göreceğimiz vechile, *işbölümünün* bir neticesidir. Hülâsa içtimâî bir takım sebepler kıtavî teşkilatı inhilal etirmeye başladıktan sonradır ki kavmin müşterek duyguları teşekkül etmeye başlar. Bu duyguların mecmu'ü olan *ma'şerî vicdan* [*Conscinece collective*] vücuda geldikten sonradır ki kavim kendi mevcudiyet ve vahdetini hissetmeye ve vicdanının mümessili olmak üzere bir veya birkaç reisin *velayet* [*autorité*]ini tanımaya ibtidâr eder. Mamafih müşterek duyguların teşekkülü de müceddidlerin zuhuruna kafi değildir. Bunların yetişmesi için büyük millî bir felaket yahut muzafferiyetin istihsali, büyük bir buhranın yahut vakanın hudûsu da lazımdır. Çünkü kavim ancak böyle buhranlı dakikalarda müşterek duygulardan ibaret olan kendi varlığını his ve idrak edebilir. Mesela Araplarda Fil Vakasında bir çok zaman evvel Sûk Ukâz, Eşhur Haram, Hac gibi kavmin ekseriyeti için müşterek olan umumî müesseseler teşekkül etmişti. Fakat *Corci Zeydan*'ın *Medeniyet-i İslâmiye Tarihi* namındaki eserinde beyan eylediği vechile Fil vakasına kadar Araplar arasında "Büyük Adam" sıfatını ihraz edebilecek bir kumandan yahut hatib zuhur etmemiştir. Halbuki araplığın bütün müşterek ve umumî mukaddematını temsil eden Kabe'ye kavmiyet ve din itibarıyla tamamıyla yabancı olan bir düşmanın taarruz etmesi en büyük bir millî felaket demek olduğundan ma'şerî vicdanın ânî bir sûrette infilak etmesine, millî vahdetin vâzih bir şekilde idrak olunmasına sebep oldu. İşte bunun içindir ki Fil vakasını müteakip büyük kumandanlar, hatipler, hanifler ve Muallakat sahibi şairler zuhur etmeye başladı. Diğer kavimlerin tarihini de tedkik edersek, cümlesinde ancak kıtavî teşkilatın inhilaliyle müşterek duyguların teşekkül ettiği ve millî bir felaketin bu müşterek duygulardan kavimî vicdanı infilak ettirdiği anlarda müceddidlerin zuhur ettiğini görürüz. O halde müceddid, millette husûle gelmekte olan bir vahdet yahut tasaffî cereyanını ruhunda en vâzih ve şedid bir sûrette hissedilen *précursure* bir mütekaddimden ibarettir. Ferdî ruhiyat sahasında da herhangi bir hâdise *şuursuz* [*insonscient*] bir halde buldukça gayet kuvvetsiz ve tesirsizdir. Bu hâdise şuur sahnesine

çıkacağı dakikada şiddetli bir müessiriyete malik olur. İçtimâî ruhiyatta da aynı hal mevcuttur. Cemiyette şuursuz bir halde bulunan vahdet cereyanı bir fertte tecellî ederek cemiyette şuurlu bir hale gelince, o cereyan -manevî bir güneş tulû etmiş gibi- derhal bütün ruhları istila eder. Ve kavmî bir vicdan bu sûretle inkişaf ettikten sonra artık inhisâfa uğramayarak mütevaliyen bütün feyizlerini tevliid ve ta'mike muvaffak olur.

Bu izahlardan anlaşılıyor ki müceddidler milletlerde kendiliğinden husûle gelmeye başlayan milletleşmek cereyanlarının bir nevi şuuru hükmündedir. Mamafih bu şuurlaşma ekseriye timsali bir sûrette olur. Müceddid millî bir toplaşmanın mümessili olduğu halde bu hareketten bîhaber kalarak dinî bir hakikatın, insanî bir şefkatin, siyasî bir adalet veyahut hürriyetin, iktisadî bir ittisa yahut askerî bir cihangirliğin mücahidi sıfatıyla meydana atılır.

Bunun içindir ki bizdeki milliyet cereyanı da *Tanzimat*, *Meşrutiyetçilik*, *İttihad-ı Anâsır* ve *İttihad-ı İslâm* timsalleri gibi garip istiareler altında tezahür etmiş, müceddid ve kahramanlarımız ellerinde bu sancaklar olduğu halde mücahede meydanına çıkmıştır.

Büyük adamların *müceddidler* [*Reformateurs*] ve *mübdiler* [*Inventeurs*] namıyla iki sınıfa ayrıldığını ve müceddidlerin, teesüse başlayan müşterek millî duyguların mevlûd ve mümessilleri olduğunu meydana koyduk. Mübdilerin tekevvününü izaha gelince, bunun için de evvela cemiyette işbölümünün nasıl tevellüd ettiğini aramak iktiza eder.

İbtidâî kavimlerde işbölümüne ancak semiyeler içinde tesadüf edilir. *Maderî semiye* [*clan maternal*]lerde içgüveyiler amele mevkiindedir. *Pederşâhî aile* [*Famille patriacale*]lerde kadın, çocuk ve esir aile reisinin emrettiği işleri yapmaya mecburdurlar. Bu iki içtimâî unâmüzedde zül'erhâmın yahut aile pederiyle asabenin hâiz olduğu tefavvuk semiye dininin maderî yahut pederî nesebe verdiği kıymetten mütevelliddir.

Bundan başka bir takım işlerin aile reisleri yahut diğer sınıflar için *haram* [*Tabou*] olduğuna itikad edilmesi de işlerin dinî bir sûrette tefrik edilmesine sebep olur.

Dinî vesvese [*Scrupule religieuse*]den doğan bu işbölümü bazı kavimlerde aşiretler hususî hırfetlerinden harice çıkmayan ve birbirlerine kız alıp vermekten ve beraberce yemek yemekten memnû olan *tâife* [*caste*]ler halini alırlar⁸.

Mamafih işbölümü feyizli bir sûrette olarak ancak *şehir* [*Ville*]in teessüsünden sonra zuhur eder. Yukarıda bir kavimde müşterek duygular doğmaya başlar başlamaz bir yahut müteaddid reislerde tecellî ederek *umûmî velayet* [*Autorité publique*]i meydana getirdiğini görmüştük. Umumî velayet teşekkül edince, bunun hakimiyeti altında toplanan heyete *Medine* [*Cité*] denilir. Medinenin seyyar obalar yahut dağınık köyler halinde yaşamayı terk ederek müşterek duyguların timsali olan bir mabed çevresinde evler yaparak yerleşmesiyle de “şehir” teessüs eder.

Kavimde yalnız semiye ile aşiretin müşterek duyguları, hususî dinleri ve velayetleri varken şehir teessüs edemezdi. Halbuki kavmin büyük bir kısmına mahsus müşterek duygular yani müşterek bir din ve umumî bir velayet vücuda gelince, bundan doğan medinenin bir mabet ve saray etrafında şehir sûretinde yerleşmesi zaruri olur. Çünkü müşterek duygular gerek fertlerin birbirine ve gerek cümlesinin o duygulara timsal olan mukaddes abidelere yakın bulunmasını istilzam eder. Bu hal ise büyük bir kitlenin mahdut bir sahada istikrarını mücbib olur ki bundan çıkan netice bir şehrin teessüsüdür.

Şehir yüzlerce hatta binlerce obaların yahut köylerin bir araya gelerek bir sur dahilinde yerleşmesi demektir. Bu obalar yahut köyler büyük bir sahada dağınık bir halde bulunurken medâr-ı maişetlerini çobanlık yahut çiftçilik tarikiyle elde edebilirlerdi. Şehrin küçük sahasına sıkışıp kalınca bunun civarındaki toprak ne çobanlık ne çiftçilik tarikiyle bu büyük kitleyi besleyemez. Burada Darwin'in “yaşamak için mücadele” kanunu meydana çıkar. Bu büyük tabiiyatçıya göre iki uzviyet birbirinin ne kadar aynı ise, yaşadık-

8 İzdivaç nokta-i nazarından maderî semiye ile taife arasında zıddiyet vardır. Maderî semiyede fertler birbirinin mahremi olduğundan «hariçten», taifede yabancılar kendilerine kafi olmadığından «dahilden» evlenmek mecburidir. Buna binaen birincisi hariciyü'l-izdivâc [*Exogame*], ikincisi dahilîyü'l-izdivâc [*Endogame*]dir. Bu cihetler Durkheim'in «Fucûrun Nehyi ve Menşe'leri» makalesinde mufassalan izah olunmaktadır.

ları saha ne kadar dar ve oradaki gıda ne kadar az ise, aralarındaki rekabet o kadar şiddetli olur. Halbuki birbirinden ayrı nevilere, cinslere, şubelere mensup birçok uzviyetler gayet dar bir sahada, aralarında hiçbir rekabet olmaksızın yaşayabilirler. Üç kademlik bir otlakta muhtelif nevilere, cinslere, şubelere mensup birçok nebatların yaşadığı görülmüştür. Bir meşe üzerinde, aralarında komşuluktan başka bir münasebet olmayan ikiyüz nevi böceğin barındığı müşahede edilmiştir. Bu böceklerden bir kısmı ağacın meyvelerinden, bir kısmı yapraklarından, bir kısmı kabuklarından, bir kısmı da köklerinden gıda alırlar. Halbuki bunların hepsi aynı nev'e mensup olup da ağacın yalnız meyve yahut köküyle tegaddiye mecbur olsaydılar, beraber yaşamalarına katiyyen imkan olmazdı.

İşte aynı hal şehirde insanların başına geliyor. Şehirde fertler meslekçe birbirine benzedikleri müddetçe yekdiğerinin rakibidirler. Halbuki bunlardan kimisi askerlik şerefini, kimisi dinî velayeti, kimisi siyasi iktidarı, kimisi ticarî yahut sınaî servet, kimisi ilmî yahut şöhreti ele geçirmeye çalışınca aralarında rekabet kalmaz.

Buna binaen şehir teessüs edince içtimâî kesafet dolayısıyla şiddetli bir hayat mücadelesi karşısında kalan fertler, tamamıyla suursuz bir sûrette olmayarak, âtîdeki dört şıktan birini ihtiyar mecburiyetinde kalırlar : (1) Şedîd rekabet bir hayata tahammül etmek ; (2) Şehri terkederek başka bir yere hicret etmek; (3) İntihar etmek; (4) Rekabetsiz bir hırfet bulmak.

İnsanın esaslı temayülü (elimden kaçmak ve hazzı aramak) olduğu için birinci şık uzun bir müddet devam edemez.

Müşterek duygulara şiddetli bir alakanın mevcudiyeti vatan-dan ayrılmaya mani olur. Gerek hayata ve gerek müşterek duygulara olan merbutiyet hissi de intiharı nefyeder. Demekki şehirdeki içtimâî kesafetin husûle getirdiği şiddetli rekabetten kurtulmak için yalnız bir açık yol var : Yeni hırfetler icad etmek.

O halde işbölümü mihanikî bir sûrette içtimâî sebeplerden husûle geliyor. Şehir fertlerini daima yeni hırfetler icad ve bu hırfetler içinde de yeni tekamüller ibdâ eylemeye sevk ve icbar ediyor. Her fert ayrı bir hırfette mütehassıs olunca, o işte tedkikler ve ta'mikler yaparak derin bir vukuf ve ihâtaya malik oluyor. Bu

sûrette gittikçe fertlerde ma'serî vicdandan başka olarak ibtida *meslekî* [*professione*], sonra da ferdî vicdanlar teşekkül etmeye başlıyor. Bu yeni vicdanların teşekkülü eski semiye ve aşiret vicdanlarının büsbütün inhilaline sebep olduğu gibi, ma'serî vicdanın kemiyetçe azalarak keyfiyetçe daha insanî bir mahiyet almasını intac ediyor. Binaenaleyh işbölümü gittikçe kıtavî teşkilat tamamıyla münderis oluyor. Bu sûretle semiye ve aşireti inhilal etmiş birçok yabancı fertlerin hariçten gelerek medineye iltihak etmesine de imkan hasıl oluyor. Nihayet medinelere biri diğerlerini hakiyiyeti altına alarak kavmî devlet teşekkül ediyor. Payitaht mahiyetini alan hakim medine bu andan itibaren daha çok süratle tevessü'e başlayarak işbölümünün daha şiddetli bir sûrette derinleşmesini mücbib oluyor. Bunun neticesi olarak yeni hırfetlerin ve yeni tekemmüllerin ibdâ'ı zarureti daha şedid bir sûrette fertleri taziyik ediyor. Tabîidir ki her mübdi' kendisinden evvel yapılmış olan ibdaları müterakim bir sermaye gibi karşısında hazır bularak onlardan istifade ettiği için kendisinin ilave etiği yenilik evvelki ibdaların bir terkibinden ibarettir.

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki hakikî işbölümü şehrin teessüsünden mütevelliddir. Mübdilerin zuhuru ise işbölümünün bir neticesidir. Müceddidler gibi mübdiler de içtimâî tekamülün evvela neticeleri olup sonradan içtimâî sebepler sırasına geçerler.

Nasıl, teceddüdü yapan müceddid olmayıp müceddidi yapan teceddüd ise, aynı sûretle mübdi'i yaratan da içtimâî hayatta doğan ibda' ihtiyacı ve bunun hazırlanmış şartlarıdır. Bir ibda'ın mütekaddim şartları mevcut olmadıkça içtimâî rekabet bu ibda'ı bir ihtiyaç haline koymadıkça onun mübdi'i zuhur edemez. Bu şartlara ve ihtiyaçlara ise, büyük şehirlerde ve bilhassa payitahtlarda tesadüf olunur. Şurası da unutulmamalıdır ki iş bölümü ancak müşterek duygulara malik olan bir zümrenin fertleri arasında mevcut olur. Mütehassıslar yalnız birbirinin mütemmimi değil, aynı zamanda bir milletin hususî uzuvları, binaenaleyh mütemmidirler. Aynı milletlere mensup fertler arasında hırfet ayrılıkları ve mübadele hâdiseleri işbölümü mahiyetinde değildir. Durkheim bu hale *mütekabil tufeyliyet* [*Parasitisme mutuel*] namını veriyor. Bazı şehirlerde işbölümü ileri gitmeyerek orada mübdilerin zuhur edememesi bundan dolayıdır. Hakiki şehirler birer medineyi

muhtevi olanlardır. Şehir bir bedendir ki onun ruhî olarak mutlaka bir medinenin mevcut olması lazımdır. Yoksa şehir, Hindistan'da olduğu gibi, aralarında medine rabitası olmayan tâifelerden yahut Türkiye'de olduğu gibi rabitadan mahrum cemaatlerden mürekkebe olursa, ona "köyler mecmuası" demek daha muvafık olur. Ve tabîdir ki böyle muhitlerde işbölümü tevessü' edemeyerek mübdilerin zuhuru imkansız kalır.

İçtimâî hâdiseleri ruhî hâdiselerden ayırabilmek için izahı iktiza eden hususlardan biri de *vicdan* ve *şuur* kelimelerinin manaları arasındaki farktır. Bu iki tabirin Fransızcadaki karşılığı *conscience* kelimesidir.

Fransızlar bu kelimeyi ruhiyat ilminde şuur, içtimâî ilimlerde ise *vicdan* manasında kullanırlar. Türkçede bu iki mananın ayrı tabirleri olduğundan biz bu tabirler vasıtasıyla içtimâî fikirlerimizi daha vâzih bir sûrette anlatabiliriz.

Şuur *conscience psychologique* hassalarımız vasıtasıyla gerek uzviyetimizdeki haz ve elemeleri, gerek hariçteki renk, koku, ses, tat, sıcaklık, soğukluk gibi keyfiyetleri duymamız demektir. Hayvanlarda da mevcut olan bu meleke uzvî ve ferdî bir mahiyeti hâizdir. Vicdana gelince bu maddi olan *keyfiyet* [*qualité*]leri değil, bilakis manevî olan *kıymet* [*valeur*]leri duymak melekesidir. Bir mevzu'un mukaddes tanınması dinî, iyi tanınması ahlakî, şanlı [*glorieux*] telakki olunması siyasi, âdîlane addolunması hukukî, fasih addolunması lisanî, güzel telakki edilmesi bedî'î, değerli telakki edilmesi iktisadî, doğru telakki edilmesi mantikî kıymetler demektir. Vicdan bu kıymetleri ruhumuzda yaşamamız haline denilir.

Biraz dikkat edersek görürüz ki kıymetler, mevzularının zati mahiyetinden sâdır olmuş cevânî [immanent] keyfiyetler değildir. Kıymetler kendi mevzuları üzerine *dışardan konulmuş* [*superposé*] ve *sonradan ilave olunmuş* [*surajouté*] bir takım vasıflardır ki bunlara Kant'ın lisanıyla *berrâni* [*transcendant*] mahiyetler demek doğru olabilir. Çünkü Kant fertlerin fevkinde ve onlara âmir olan bir *şe'niyet* [*réalité*]in varlığını duyduğu halde bunun içtimâî şe'niyet olduğunu anlayamamış, bundan dolayı ona berrâni şe'niyet adını vermiştir. Bugünkü içtimâiyât ilmi, Kant felsefesindeki ber-

rânî tabiri yerine içtimâî kelimesini ikame etmekle, Kant'ın tahminlerinde tamamıyla isabet etiğini meydana koymuştur.

Kıymetler -herhangi neviden olursa olsun- esas itibarıyla, şey'i [objectif] değil, nefsi [subjektif]dir. Fakat bu nefsilik fert nokta-i nazarından olmayıp, cemiyet nokta-i nazarındandır. Çünkü fert bu kıymetleri kendi duygu ve arzusuna tabi olmayan haricî ve müstakil bir şe'niyet sûretinde duyar ve daima onların tesiri altında kalır. Fert dünyaya gelirken kıymetler hakkında hiçbir *hemzâd* [inné] duygu, beraberinde getirmez. Bu duyguları sonradan terbiye tarikiyle içtimâî muhitten alır. Cemiyet ise kıymetleri kendisinden hariç hiçbir menbadan almaz. Bunların yalnız bir kaynağı vardır ki o da cemiyetin kendisidir. Zaten cemiyetin hakikî cevheri de bu kıymetlerin mecmû'undan ibarettir. Fertler bir araya gelip de ilk defa olarak galeyanlı bir *cumhur* [foule] teşkil ettikleri zaman der akab husûle gelen hâdise bir *kıymet duygu*-sundan ibaret olur. Çünkü içtimadan doğan müşterek bir duygu mukaddes, şanlı, iyi vs. bir mevzû'a gönül bağlamaktan başka bir şey değildir.

O halde kıymetler ferde nazaran şey'i, cemiyete göre nefsi mahiyette olan içtimâî müesseselerden ibarettir⁹. İçtimâî vicdan ise, ferde nazaran şey'i olan bu kıymetlerin ferdî ruhlarda yaşaması melekesidir.

İçinde "müşterek" duygular mevcut olup da henüz "işbölümü" teessüs etmeyen cemiyetlerde içtimâî kıymetler *ma'ser* [collectivité]in bütün fertlerinde müşterek olduğu için bunların ferdî ruhlarda yaşanmasına *ma'serî vicdan* [conscience collective] denilir.

İşbölümü mevcut olan milletlerde ise ma'serî vicdandan başka her *hîrfet* [métier]e mahsus bir de *meslekî vicdan* [conscience professionnelle] teşekkül ettiğinden bunlarda içtimâî vicdanın iki nevi *muhteva* [contenuel]sı vardır. İbtidaları, gerek ma'serî vicdan, gerek meslekî vicdanlar fertlerin ruhunda yaşandığı halde

9 Kıymetlerin mahiyeti hakkında fazla tafsilat isteyenler «İslam Mecmuası» nüshalarında münderec «Hüsn, kabh», «Kıymet hükümleri», «Örf» mevzularına dair olan makalelerime ve Edebiyat Fakültesi Mecmuası'nda Emile Durkheim'den mütercem «Kıymet Hükümleri ve şe'niyet hükümleri» makalesine müracaat etsinler.

vâzih bir sûrette idrak olunmadığı için şuursuz bir halde bulunur. İçtimâî vicdanın mübhem bir sûrette yaşanması başka bir şey, vâzih bir şekilde idrak olunması ise başka bir şeydir. İşte içtimâî vicdanın içtimâî bünyenin tahavvülleriyle müterafik olan bu mübhem cereyan bir gün bir müstesna fert tarafından vâzih bir sûrette idrak olunarak umumun gözü önüne atılır. İçtimâî cereyanların bu sûretle şuurlulaşmasına vasıta olan fertlere *büyük adamlar* denilir. Bunlar arasında ma'şerî vicdana ait bir hars cereyanını tecelli ettirenlere *müceddid*, meslekî vicdanlara ait bir medeniyet cereyanını temsil edenlere de *mübdî'* adını veriyoruz. Bu sûretle görüyoruz ki fertlere ait bir şuur olduğu gibi, milletlere ait de bir nevi şuur mevcuttur. Millî vicdan yalnız ferdî ruhlarda yaşanıp da vâzih bir sûrette idrak olunmadığı müddetçe millî şuur mahiyetini almaktan uzak bulunur. Hatta bazen bir müceddid millî vicdanı dinî yahut siyasi bir mefkûre sûretinde idrak edebilir ki bu halde yalnız ümmet yahut devlet şuuru teşekkül etmiştir denilir. Mesela Kemal Bey' de millî vicdan, ümmet şuuru ve devlet şuuru sûretlerinde tecelli etmişti. Fakat millî şuur şeklinde henüz inkişaf etmemişti. Millî şuur ancak millet mefkûresinin sarıh bir sûrette doğmasıyla uyanmış addolunabilir. Mamafih bazı kimselerde millî şuur görünüşte mevcut olduğu halde hakikatte mevcut olmaz. Çünkü bu gibiler ruhlarında içtimâî vicdanı yani millî kıymetleri yaşamadıkları için gösterdikleri millî şuur hissî ve samimî olmaktan ziyade zihnî ve taklidîdir.

Büyük adamlar içtimâî cereyanların şuuruları oldukları halde kendileri ekseriyetle yaptıkları işi şuurulu bir sûrette düşünmezler. Teemmülî bir irade ile tenkidî bir usûl ile hareket etmezler.

Lamartin bir gün derin bir sûrette tefekküre dalmış bir arkadaşına soruyor :» Azizim, orada öyle, alınınız iki eliniz arasında ne yapıyorsunuz?»

— Düşünüyorum.

— Tuhaf! Ben ise hiç düşünmüyorum. Benim yerime fikirlerim düşünüyorlar.»

İşte büyük adamların hemen ekserisi Lamartin'in fikirleri kendisine vekaletle düşündükleri halde, büyük adamın fikirleri

onun milletine vekaleten düşünürler. Büyük adamlar içtimâî vicdanın medyumları hükmündedir.

Fert ekseriya dalgın bulunduğu zaman vücudundaki bir ağrıdan haberdar olmaz. Haberdar olmadığı için bu ağrı şiddetçe gayet zayıf bir halde kalır. Fakat bir an olur ki fert dalgınlığından kurtularak vücudundaki ağrıyı hisseder. Bu andadır ki birdenbire ağrının şiddeti son derece artmış olur. Millet de âdî zamanlarda dalgınlık halindedir. Bu zamanlarda içtimâî cereyanlar şuursuz bir sûrette yaşandığı için şiddetçe gayet zayıftır. Fakat ne zaman ki içtimâî bir cereyan herhangi bir fertte şuurlu bir hale gelerek inkişaf eder, derhal şiddetçe eski kemiyetinin binlerce misline baliğ olur. Bu sûretledir ki millet o zamana kadar tedricî bir tekamül takip ederken o anda fevrî ve şedîd bir istihaleye düçar olur. Nietzsche'nin tabirince «içtimâî geviş getirme»ye nihayet vererek tarihî bir fırlayış ile ileri atılır. İşte dinî, siyâsî, ahlakî vs. inkilab henkâmları bu zamanlardır.

İçtimâî şuura tecellîgah olan fertlerin *haricî bir ilham [inspiration]* ile hareket eder görünmeleri de içtimâî tesirlerini arttıran bir başka âmildir. *Vatanî mürseliyet [mission]*ini Jeanne D'Arc'ı başlıca âmil, duygularının ma'serî vicdana ma'kes olması olmakla beraber mülhem bir vaziyette bulunmasının da bu hususta büyük bir tesiri olduğu, şüphesiz inkar edilemez. Büyük adamlar milletin *yaratıcı muhayyile [créatrice imagination]*si hükmündedir. Bunun içindir ki muhayyile gibi teemmülî iradeden, tahlil ve usûlden mahrumdurlar.

Yaratıcı zekanın mülhem bir şekilde tecellî eden bu nev'ine *deha* namı verilir. Filvaki milletleri dalgınlık halinden kurtararak onları tarihî sıçramalara mazhar eden, bizzat kendileri dalgın olan dâhîlerdir. Fakat şurası da unutulmamalıdır ki bütün bu gibi ilhamlar fertlere içtimâî vicdandan geldiği gibi dâhî fertler de yalnız dehalî milletlerin dertli anlarında zuhur eder. O halde dâhî bir millette meknûz olan herhangi neviden bir dehaya kendi ruhunu - iradesi haricinde olarak - ma'kes yapan bir ferttir.

Fakat dâhîlerin yetişmesi içtimâî sebeplerden başka bir de uzvî şartları istilzam eder. Her fert içtimâî bir medyum olabilmek istidadını hâiz değildir. Binaenaleyh içtimâî sebepler büyük adam-

ların zuhur etmesinin lazım şartları olduğu halde kafi şartları değildir. Mevcut fertler arasında yalnız bazı fertlerin içtimâî vicdana tecelligah olabilip de diğerlerinin olamaması, ferdî uzviyete ait husûsiyetlerin bir neticesidir. Bununla beraber bir milletin yükselmesi için mutlaka fertleri arasında bir takım dâhîlerin yetişmesi lazım gelmez. Milletin mülhem olan muhayyilesinden başka, bir de tahlilci ve tenkidci müfekkiresi vardır ki o da alimlerinde tecelli eder.

**

Bazı kimselerde içtimâiyât ilmi, fertlerin cemiyet üzerindeki tesirini inkar ediyor zannı vardır. Bu zan tamamıyla yanlıştır. İçtimâiyât ilmi Durkheim'in dediği vechile, fertlerin cemiyete olan tesirlerini inkar değil, izah ediyor.

Fertlerin cemiyet üzerindeki müessirliği ya deha yahut *ilim* [*sciences*] tarikiyle olur. Deha, içtimâî hayatta *şuursuz* [*inconscient*] bir sûrette husûle gelen inkılab ve teceddüdün *kendiliğinden* [*spontanément*] şuurlaşmasıdır. Mamafih bu şuursuz teceddüd ve inkılab ilmî bir tedkik neticesinde de şuurlu bir hale getirilebilir.

Tahavvüllerin ya kendi kendine yahut iradî bir sûrette olması maddî ve hayatî tabiatlar sahasında da carîdir.

Kablettarih bir zamanda Amerika ile Asya şimalde birbirine muttasıl iken, bir gün azri âmillerin tesiriyle Bering kendiliğinden açılmıştır. Halbuki Süveyş kanalı Ferdinand Lesseps'in irade ve teşebbüsü olmadan açılamamıştır.

Nebat ve hayvan alemlerinde yeni *tenevvü* [*ariété*]lerin vücud gelmesi de ya tabiî ıstifâ yahut iradî ıstifâ tarikiyledir. Bunun gibi milletlerin tekamülünü tesrî ve teshil eden içtimâî müessiri-yete malik fertler ve içtimâiyâtçılar diye ikiye ayrılır.

Dâhîlik kesb ile diğel, vehbidir. Lakin her fert çalışırsa, az çok bir derece içtimâiyât alimi olabilir. Sonra her millet mutlaka dâhîler yetiştirmez ve bir kavmin dâhîler yetiştirememesi onun için değildir. Halbuki içtimâiyâtçılara malik olmayan bir kavim yürüyeceği yolu doğru tayin edemez.

Bundan başka, yukarda gösterdiğimiz vechile dâhiler ekseriyetle mütecanis bir içtimâî kitle içinde yetişir, muhtelif unsurların karışmış olduğu sahalarda vücuda gelemes. O halde bu gibi muhitler intizam ve terakkilerini ancak içtimâiyâtçılarından beklemeye mecburdurlar.

İçtimâiyâtçıların rolünü anlamak için evvelemirde bunları *fikriyatçı* [*idéologue*]lardan ayırmak iktiza eder. Fikriyatçılar tabiatın lâyetegayyir kanunlarıyla idare olunur muntazam bir hükümet olduğunu bilmeyerek iltimas ve hatırla her istediklerini tabiata kabul ettirebileceklerine inanan hayalperestlerdir. Bu hayalperestler bir zaman sihir, simya, nücüm vasıtalarıyla maddî tabiata hakim olmak istediler. Bir zaman da muska, afsun, cindarlık tarikiyle hayatî tabiata müessir olmaya çalıştılar. İlmin uyandırıcı nurları bu vehim seraplarını dağıttıktan sonra fikriyatçılar için at oynatacak yegane meydan, henüz tamamıyla mahiyeti anlaşılma-mış olan içtimâî tabiat sahası kaldı. Bugün bunlar tesis ve tedris yollarıyla semiyetin her istenilen teşkil ve kalıba sokulabileceğini hâlâ zannedebiliyorlar.

Müesseseler içtimâî vicdanın kıymet verdiği ameliyelerdir. İtikadlar içtimâî vicdanın kıymet verdiği düşüncelerdir. Hiçbir tesis içtimâî vicdanın kabul etmediği ameliyeleri müessese haline koyamaz. Hiçbir tedris, içtimâî vicdanın reddettiği fikirlere itikad mahiyetini veremez. Müesseseler ve itikadlar fertlerin keyif ve arzuları fevkinde olarak milletin vicdanında yaşayan müstakil bir ruhiyettir ki içtimâiyâtçılar ona *çitimâî şe'niyet* diyorlar. Bu şe'niyetin tabi olduğu kanunlar vaz'edilmez, ancak keşfedilir. Bu şe'niyete tesir icrâ edebilmek için evvela bu kanunların keşfedilmesi, sonra da bu kanunlara mütâba'at edilmesi lazımdır. Mühendis maddî şe'niyete müessir olabilmesi, onun kanunlarına mutali ve mutî' olmasının bir neticesi değil mi? Tabiatın hayatî şe'niyete müessir olabilmesi fizioloji ilminin keşiflerine vakıf ve riayetkâr olması sayesinde değil midir?

İşte içtimâiyâtçılar da ancak içtimâî şe'niyetin tabi olduğu kanunları bilmek ve onlara ittiba etmek şartıyladır ki milletin tekamülünde müessir olabilirler. Mesela milletin kitaptaki dilinden başka bir de hayattaki dili vardır. Hayattaki dili keşfederek kitaba

geçiren bir muharriri biz dilde bir inkılab yapan bir adam zannediyoruz.

Halbuki onun rolü hayattaki dili olduğu gibi yazmaktan ibarettir. Değiştirdiği şey yalnız kitaptaki dildir ki lisanî şe'niyet dediğimiz varlık o değildir. Yazı, dil ancak konuşma diline uygun olduğu zaman lisanî şe'niyetten sayılabilir. Bunun gibi kitaptaki ahlak ile hayattaki ahlak, kitaptaki hukuk ile hayattaki hukuk bediiyat ile hayattaki bediiyat, kitaptaki ilim ile hayattaki ilim arasında da büyük farklar mevcut olabilir. Bu farkların mevcudiyetine başlıca sebep şudur ki kitaplar beynülmilel olduğu halde hayat tamamıyla millidir. İkinci bir sebep de hayat daima tekamül ve tahavvül halinde bulunduğu halde kitapların - esasen millî halde bile - bu tekamülü takip edemeyerek millî hayattan mütemâdiyen uzaklaşmalarıdır.

İçtimâî müessese ve itikadların yalnız hayat halinde bulunması, şuursuz bir vicdan şeklinde kalması demektir. Bunların kitaba geçmesi ise şuurlu bir şekil alması demektir.

O halde içtimâiyâtçıların vazifesi vaz' ve tesis etmek değil, hayatta şuursuz bir sûrette bulunan millî vicdanın muhtelif anâsırını keşfederek şuurlu bir hale getirmek yani kitaplara nakletmektir. İlim, maddî ve hayatî tabiatlar karşısında nasıl bir vaziyet alıyorsa, içtimâî tabiat muvacehesinde de aynı vaziyeti almalıdır. Bugün hiçbir mühendis sihir ile, simya yahut nücum ile bir saray, bir köprü, bir mabed yapmayı hatırına getirmez. Hiçbir tabip afsun ile cülcülütiye ile hastalıkların tedavisini düşünemez. İçtimâî mütefekkirlerin de artık fikriyatçılıktan vazgeçmeleri zamanı gelmiştir. Artık milletin kendi efradına «Mefkûreler benim temayüllerimdir. Kıymetler benim duygularımdır. Lisan, ahlak, hukuk, bediiyat hülâsa her şey bendedir. Bunları icada uğraşmayınız, keşfe çalışınız. Yükselmek bana doğru her şey bendedir. Ben sizin vicdanınızım. Siz de benim şuurlarım olunuz. Ey fertlerim; siz beni arayınız ki ben de sizi arayım» diye bağırdığını işitmeliyiz.

Milletler nasıl tedkik edilir; Millî vicdan nasıl keşfolunur? Bunu bize içtimâiyât ilminin şey'î olan usûlü gösteriyor. Bu usûle ittiba ederek millî tedkiklerde bulunmak en ziyade Türk mütefekkirlerine düşen bir borçtur. Çünkü Türkler ötedenberi her yerde,

başka unsurlarla karışık bir hayat yaşamışlardır. Bunun neticesi olarak bütün milletler arasında en ziyade kitaptaki müesseseleriyle hayattaki müesseseleri birbirine mübayin olan millet Türkler olmuştur.

Türk içtimâiyâtçıları bir taraftan Türkçülüğün tekamülün hangi seviyesinde bulunduğunu, hangi medeniyet dairelerine mensup olduğunu, bu medeniyetlerle Türk harsı arasında ne gibi farklar bulunduğunu aramalıdır. Diğer taraftan da milletlerin intizam ve terakkisi ne gibi içtimâî kanunlara tabi olduğunu tedkik ederek millî hayatımıza sekte veren marazî âmillerin bu kanunlar dairesinde tedavisine çalışmalı, millî tekamülümüze selim bir istikamet vermeye uğraşmalıdır.

Bugün bir Türk mütefekkeri ancak ya dâhî olduğunu iddia yahut fikriyatçılardan bulunduğunu itiraf etmek sûretiyle ilmî usûle karşı müstağni olabilir.

Çünkü artık içtimâî hayatın da bizim keyif ve hevesimize tabi olmayan haricî, müstakil bir şe'niyet olduğu anlaşılmıştır. Maddiyat ve hayatiyat sahalarında olduğu gibi içtimâî hayat sahasında da lâyetegayyir kanunların nazım ve muayyeniyet umdesinin hakim olduğu tebeyyün etmiştir.

Beynülmilel medeniyetlere ait müesseselerin kolayca millî hayata girmesi artık bizi şaşırtmamalıdır. Bu hal ya millî hars ile beynülmilel müessese arasındaki tabii bir tevafuktan ileri geliyor yahut bu müessesenin millî hayata girişi esassız bir görünüşten ibarettir.

*
**

Yukarıda vicdan ve şuur kelimelerinin Fransızcada bir tek mukabili olduğunu söylemişim. Bunun gibi Türkçe hars ve terbiye tabirleri Fransızcada bir tek tabirle ifade olunuyor. Bu tabir [*culture*] kelimesidir. Fransızcada bu kelimenin iki ayrı manayı ifade etmesi büyük bir iltibasa sebep oluyor. Bu iltibasın Türkçeye de aksetmemesi için biz bu iki manayı ayrı tabirle ifade etmeliyiz. *Hars* ile *tahsil* arasındaki farkı ibtida lisanda arayalım :

Bazı diller vardır ki henüz sarf ve nahvi yazılmamıştır. Fakat hep biliyoruz ki sarf ve nahvi yazılmamış olan bu dillerin de mutlaka muntazam sarf ve nahiv kaideleri, şive kanunları vardır.

İslamiyetten evvel Arapçanın sarf ve nahvi tedvin edilmemişti. Fakat bu hal Muallakaların sarf ve nahiv kaidelerine, şive ve belagat kanunlarına muvafık olarak yazılmasına mani olmadı. Sonradan Arapçanın sarf ve nahvi hakkında yüzbinlerce kitaplar yazıldı.

Bu kitapları okumuş, içlerindeki bilgileri tamamıyla tahsil etmiş bir takım sarf, nahiv ve belagat alimleri yetişti. Fakat bunlardan birçoğu Muallakalara benzer bir tek beyit bile yazmadılar. Bu halin sebebi şudur ki Muallaka sahiplerinde *lisanî tahsil* [*culture linguistique*] mevcut olmadığı halde şairlik nokta-i nazarından ondan daha kıymetli olan *lisanî vicdan* [*conscience lingistique*] melekesi vardı. Mezkur sarf ve nahiv alimleri ise zengin bir lisanî tahsile malik oldukları halde sağlam bir lisanî vicdandan mahrum idiler.

Uzviyette «murdar ilik» ve beyincik merkezi nasıl *salikî* [*instinctif*] bir sûrette hareketlerimizi idare ve tanzim ediyorsa, cemiyette de lisanî vicdan aynı sûretle bütün konuşmalarımızı haberimiz olmadan, sarf nahiv ve şive kaidelerine muvafık bir sûrette tanzim ve idare eder. Şimdiye kadar «sevk-i tabii» namını verdiğimiz *salika* [*instinct*]'nin uzvi bir şekli olduğu gibi içtimâî bir tarzı da bulunduğunu ilk önce lisanî hâdiselerde sezdiğimiz içindir ki salika tabirini yalnız [*instinct linguistique*] manasında kullanagelmüşüz. Lisanda gördüğümüz bu ikiliği diğer içtimâî *manzum e* [*sisystème*]lerde de görürüz. Ahlakî vicdana malik olmak başka, ahlak ilmi tahsil etmiş olmak başkadır. Bunun siyasî, dinî, hukukî, bedî'i, iktisadî vicdanlara malik olanlarda bu manzumeleri ilim sûretinde tahsil edenler başka başka kimseler olabilir. Ahlak ilmine dair hiçbir kitap okumamış bazı zatlar vardır ki millî ahlakın mümessilleri addolunmuştur. Halbuki ahlak ilminde eserler yazdığı halde halûk tanınmayan insanlar da tarihte görülebilir. Bu hal diğer sahalarda da aynı sûretle carîdir.

O halde içtimâî kaide bir taraftan hayat sûretinde vicdanlarda yaşanır, diğer cihetten de ilim sûretinde kitaplarda tedvin edilir.

Bunlardan birinci takıma mensup olanların mecmû'una «*hars*», ikinci takıma ait bulunanların öğrenilmesine ise «*tahsil*» denilir. Hars her millette şüursuz bir sûrette yaşanan lisanî, siyasî, dinî, ahlakî, hukukî, iktisadî, bedi'î vs. kaidelerin mecmû'u demektir. Bir milletin harsı vaz' yahut tesis edilmez. O esasen mevcut olduğu için yalnız keşf ve tedvin edilir. Şüursuz halden kurtarılarak şuurlu bir hale getirilir. Yani hayattan kitaba geçirilir. O halde «millî harsı yapmak» tabiri yerine «millî harsı aramak», «millî harsı bulmak» tabirlerini kullanmalıyız.

Mamafih harsı bu sûretle tarif ettikten sonra, yanlış neticeler çıkarılmasına mani olmak için, tarifi iki kayıt ile de takayyüd etmek lazımdır. Evvela «hars millette yaşanan bir hayattır» dediğimiz zaman bunun fertte tamamıyla yaşandığını zannetmek gayet yanlıştır. Hars bir sürü mefkûrevî kaidelerin mecmû'udur. Bu mefkûrevî kaidelere fertler daima yükselmeye çalışır. Fakat hiçbir zaman yetişemezler.

İçtimâî manzumelerin herhangi birinde millî vicdanı temsil edebilen pek nâdir fertlere «dâhî» namını vermemiz de gösteriyor ki ferdi hayatın millî hayata vasıl olabilmesi gayet müşkül ve nâdirdir. *Millî şive* [*génie de la langue*]yi temsil edene «lisanda dâhî», millî ahlakıyeti temsil edene «ahlakta dâhî» nazarıyla bakarız. O halde millî hayatı fertlerin itiyadlarında ve sîretlerinde değil, millî içtimâların ve millî teşkilatların fertlere telkin ve ilham ettiği mefkûrevî duygularda aramak iktiza eder.

Saniyen, hayat *huzurî* [*actuel*] olan bir şeydir. Millî hayat ne milletin kitaplarda okuduğumuz mazideki *sîret* [*conduite*]i, ne de zihnimizde tasavvur ettiğimiz istikbaldeki vaziyetidir. Çünkü birincisi artık canlılıktan çıkmış, ikincisi henüz canlı bir hale gelmemiştir. Millî hayat, hal-i hazırda yaşanan hayattır¹⁰.

Mesela millî lisanı aradığımız zaman bunu ne Kâmus ile Burhân-ı Kâti'de, ne de Divânü Lugâti't-Türk ile Lugat-i Çağatay'da

¹⁰ Bundan millî mazimizi tedkike, millî istikbalimizi keşfe çalışmanın aleyhinde bulunduğum anlaşılmalıdır. Bence, maziye ancak bugünkü hayatımızı anlamak için tedkik etmeliyiz. Yoksa ona rücu için değil. İstikbal ise bugünkü hayattan doğacak tabii bir netice olduğu için ancak bugünkü hayatın doğru bilinmesiyle az çok sezilebilir.

aramayacağız. Aynı sûretle tasfiyecilerin yaratıcı hayalhanelerinde de bulmaya çalışmayacağız. İstanbul Türkçesinin hal-i hazırını ilmî usûllerle tesbit [constater] etmek, maksadımız kafidir. Fakat hal-i hazırda kıymet verdiğime bakıp da beni muhafazakârlıkla itham etmeye kalkışmamalıdır. Muhafazakârlar, kitapların hiç değişmeyen lugatlarına kıymet verenlerdir. Hayata kıymet verenler ise «lâ yetegayyir»e gönül vermiş sayılamazlar. Çünkü hayat her an değişen ve yükselen yaratıcı bir tekamül, mefkûrevî bir yürüyüştür. Bundan başka içtimâî hayat sayesindeki «hal-i hazır», fertlere ait itiyadlar ve sîretler olmayıp, yalnız millî vicdanın sezdiği, fertlerin ise henüz yetişmediği ve belki hiçbir zaman yetişemeyeceği mefkûrevî iştiyaklardan ibaret olduğunu unutmamalıyız.

Hars, milletin fevka'l-ferd bir sûrette yaşadığı, mefkûrevî mahiyeti hâiz kendi samimî hayatıdır. Fakat hiçbir millet diğer milletlerle ihtilat etmeksizin tek başına yaşayamaz. Birbiriyle temasta bulunan milletler arasında mutlaka birçok müesseseler mübadeleleri vukû'a gelir. Lakin bu mübadeleler ancak birbiriyle münasebette bulunan milletler arasında vaki olarak yeryüzündeki bütün kavimlere şamil olmaz. O halde insanîyeti teşkil eden kavimler, sırf aralarında mübadele olunmuş müesseseler bulunmak dolayısıyla bir takım zümrelere ayrılır. Bu zümrelerden her birine *medeniyet zümresi* [*groupe de civilisation*] denildiği gibi her zümreye mahsus bu müşterek müesseselerin mecmû'una da «medeniyet» namı verilir.

Kurûn-i ûlâda Akdeniz vasıtasıyla aralarında müesseseler mübadele eden milletlerin müştereken husûle getirdikleri bir «Akdeniz medeniyeti» vardı. Bugün bir budizm medeniyeti, bir islâm medeniyeti, bir Avrupa medeniyeti vs. vardır. Bundan başka, bir millet, tarihinin muhtelif devirlerinde muhtelif medeniyet zümrelerine de girebilir. Mesela Türkler evvelleri taoizm medeniyeti zümresine mensuptu. Çinliler, Moğollar, Mançoriler, Tibetliler, Kamboçlular, Finvalarla müşterek bir sürü müesseseleri vardı. Türkler sonradan islâm medeniyeti zümresine girdiler. Son asırda da Avrupa medeniyetini kabul etmeye başladılar.

Fakat Türkler taoizm medeniyetini bugün yalnız kadınların «tandırname» an'anelerinde ve ihtimal ki Türk köyleriyle göçebe-

lerinin henüz bizce meçhul olan töre ve koşmalarında saklayabilmiştir. İslam ve Avrupa medeniyetlerini ise sarih bir sûrette fi'len ve resmen yaşamaktayız.

Mamafih Avrupa medeniyetini misal olarak alırsak görürüz ki bugün Avrupa milletleri arasında müşterek olarak yalnız kelimeler vardır.

Her milletin bu müşterek kelimelerden duyduğu ve anladığı manalar büsbütün başkadır. Mesela «millet» kelimesinin medlûlü, Fransızlara göre başka, Almanlara göre başkadır. «Devlet» kelimesi de İngiliz, Fransız ve Alman milletlerine nazaran ayrı ayrı manaları tazmin eder.

«Meşrutiyet» ve «hürriyet» kelimeleri de böyledir. Daha bariz bir misal olarak «culture» kelimesini alalım : Bu kelimeyi Fransızlar bilhassa «irfan» manasında, Almanlar bilhassa «hars» manasında kullanıyorlar. Bundan, Fransızların daha ziyade «irfan»a, Almanlar daha ziyade «hars»a kıymet verdiği neticesi çıkarılabilirse de bu, tamamıyla doğru değildir. Filhakika Fransızlar bilhassa irfana daha çok kıymet verirler. Anglo-saksonlar ise daha ziyade «Hars»ı muteber tutarlar. Almanlar her ikisini cem' ederek hem harsa, hem de irfana kıymet verdikleri içindir ki bugün ötekilere fâik olduklarını bilfiil isbata muvaffak oldular.

O halde bugün Avrupa milletleri zahirde aynı medeniyeti yaşadıkları halde hakikatte herbiri kendi hususî harsını yaşamaktadır. Müesseselerin de lisan gibi lafız cihetleri ve mana cihetleri vardır. Bir medeniyet zümresinde müşterek olan müesseseler yalnız lafız cihetiyle yani zahirde müşterektir. Mana cihetiyle yani samimî hayat itibarıyla her milletin müesseseleri kendisine mahsustur. Ve bir milletin kendisine mahsus olan bu samimî müesseselerinin mecmû'u harsını teşkil eder.

Bu sûrette bir millet diğer milletlerden bir takım müesseseler aldığı zaman yalnız bir takım manası muayyen olmayan lafızlar almış olur. Bu lafızlar millî hayata girince yeni manalar alır ki bunlar millî vicdanda yaşayan asil ve samimî duygulardan ibarettir. Biz de Arap ve Acemlerden kelimeler aldığımız zaman bu kelimelerin yalnız lafızlarını almışız. Bunlara verdiğimiz millî manaları bu kelimelerin eski sahipleri artık anlamıyorlar ve bundan do-

layıdır ki bu kelimelerin manalarını Kâmûs yahut Burhân-ı Kâti'de arayanlar millî türkçenin tamamıyla yabancı kalıyorlar. Hülâsa milletler arasında lafız mahiyetini hâiz bir takım mefhumlar ve müesseseler müşterek olabilir; bunların mecmû'u olan «medeniyet» müşterek olabilir; fakat hiçbir zaman vicdanlar müşterek olamaz.

*

İçtimâî hâdiseler hakkındaki esaslı bilgi [connaissance]lerimiz ikiye ayrılır :

İlim [science], marifet [discipline].

Bunların farkını misallerle gösterelim :

1) Bir devlette cari olan hukukun tedvinininden husûle gelen bilgi mecellesi bir ilim değildir, Raoul de la Grasseries'nin¹¹ beyanı vechile bir *marifet [discipline]*dir. Mesela Roma hukuku bir marifettir; Keldânî, Mısır, Benî İsrail hukukları birer marifettir. Fakat bütün kavimlerin hukuklarının mukayesesinden husûle gelen *mukayeseli hukuk [droit comparé]* bir ilimdir.

2) Türk sarfı bir marifettir. Alman, Fransız, İngiliz, Rus sarfları birer marifettir. Fakat Hindo-Avrupâî lisanların mukayeseli sarf [grammaire comparé]ı bir ilimdir. Sâmi, Bantu, Uralo-Altay zümreleri gibi lisanî ailelerin mukayeseli sarfları birer ilimdir.

3) Türk tarihi bir marifettir. Diğer milletlerin tarihleri birer marifettir. Fakat bütün kavimlerin mukayeseli tarihi - ki *ıçtimâiyât [sociologie]* den ibarettir - ilim mahiyetindedir. Bu hal aynıyla *kavmiyat [ethnologie]* hakkında da vardır.

Bu misallerden anlaşılıyor ki ilmin mevzû'u umûmî [générale] ve mücerred [abstraite]dir. hangi mevcudu tedkik edecekse, onun bütün fertlerini nazaran alarak onları umûmî *unmûzec [tipe]*lere (yani nevilere ve cinslere) ircâ eder. Sonradan mukayese tarikiyle bunların tabi olduğu umûmî ve mücerred kanunları arayarak meydana çıkarır. Marifetin mevzû'u ise *hususî [particulier]* ve *m ü -*

¹¹ Les principes sociologiques du droit publiques, Raoul de la Grasseries, page 2, Paris, v. 1911.

ş a h h a s [*concret*]tır. Marifet bir cins yahut nev'i değil, herhangi cins veya nev'e mensup yalnız bir tek mevcudu tedkik ederek onun tabi olduğu kaide [*régle*]leri arar. Fransızcanın sarfı bir marifettir. Çünkü bu bilgi diğer lisanlarla alakadar olmayarak yalnız Fransızcanın tabi olduğu kaideleri gösterir. Halbuki Hindo-Avrupâî lisanların mukayeseli sarfı bir ilimdir. Çünkü bu lisanlara ait kaidelerin tabi olduğu umûmî mücerred münasebetleri yani *kanun* (*loi*)ları irâe eder. İlim ve marifetin lisan ve hukukta zahir olan bu farkları ahlak, iktisad, din, bedîiyat, fenniyat [*téchnologie*] sahalalarında da mevcuttur. Evvela her milletin ahlakı ve vicdanını tedkik eden bir millî ahlakıyatı, iktisadî teşkilat ve müesseselerini tedkik eden bir millî iktisâdiyatı, dinî hayatını tedkik [eden] millî diniyatı, bedî'î zevkini tedkik eden bir millî bedî'iyatı, alet [*outil*]lerini ve bunların imal ve istimalini gösteren bir millî fenniyatı tedvin edilebilir. İşte bütün bunlar marifet mahiyetindedirler.

Bunlardan başka bir de bütün milletlerin bu millî marifetlerini mukayese ederek bunlardan umumî ve mücerred kanunlar istikrâ eden mukayeseli ahlakıyat, mukayeseli iktisâdiyat, mukayeseli diniyat, mukayeseli bedîiyat namında bilgiler tedvin edilmektedir. Bunlar da ilim mahiyetindedir.

İçtimâî müesseselerin tahavvül ve tekamülleri *ıçtimâî bünye* [*structuresociale*]nin tahavvüllerine tabidir. Buna binaen her milletin içtimâî bünyesini tedkik eden birer marifet de vardır ki buna da *millî bünyeviyat* [*morphologie nationale*] denilebilir. Bütün milletlerin içtimâî bünyelerinin mukayesesinden çıkan ilme de *mukayeseli bünyeviyat* denilir. Mukayeseli sarf, mukayeseli hukuk vs. namlarını verdiğimiz bu ilimlere *lisanî içtimâiyât* [*sociologie linguistique*], *hukuk içtimâiyâtı* [*sociologie juridique*] vb. namları da verilir. Mukayeseli bünyeviyata da doğrudan doğruya *ıçtimâî bünyeviyat* denilir. Bütün bu içtimâî ilimlerin mukayesesinden çıkacak daha mücerred ve umumî bir ilim vardır ki ona da *umumî içtimâiyât* [*sociologie générale*] tesmiye olunur. Umumî içtimâiyâtın mevzû'u bütün milletlere ait *hars* [*culture*]ların mukayesesidir. Yalnız bir millete ait harsın tedkikinden husûle gelecek mürekkeb marifete de millî içtimâiyât diyebiliriz.

Bir milletin millî içtimâiyâtı o millete ait millî sarf, millî ahlakıyat, millî hukukıyat vs. namlarını verdiğimiz bütün içtimâî

marifetlerinin karşılaştırılmış bir terkibi demektir. Milletler eğer aynı içtimâî nev'e mensup iseler, harsları aynı medeniyet zümresine mensup iseler, medeniyetleri birbirine benzer. O halde içtimâiyât ilminin mukayese tarikiyle teşekkül etmesi için evveleminde millî içtimâiyâtın tedvin olunması lazım olduğu gibi, bir millette içtimâiyâtın tedvin edilebilmesi için de o milletin hangi nev'e dahil ve hangi medeniyet zümresine mensup olduğu anlaşılmalı yani içtimâiyât ilminin mütekaddim keşiflerinden haberdar olmak iktiza eder. O halde içtimâî ilimlerle marifetler daima birbirlerinin tedkiklerinden istifade etmek mecburiyetindedirler. Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldı ki içtimâî marifetler umûmiyetle millidirler. Çünkü mevzuları bir milletin herhangi nevi müesseselerinin bir mecmuasıdır. Mamafih bu marifetler millî olmakla beraber aynı zamanda şey'îdirler. Çünkü bunlar o milletin içtimâî hayatında mevcut olan ve tarafından yaşanan müesseseleri keşf ve tesbit etmek sûretiyle teşekkül etmişlerdir. Bunlar umûmiyetle (nasıl olmalı?)yı değil, (nasıl oluyor?)u gösterirler. Fakat bu marifetler şey'î [*objectif*] olmakla beraber aynı zamanda düstûrî [*normatif*] bir mahiyeti de hâizdirler. Çünkü millî sarfın, millî hukukun, millî ahlakın vs. kaideleri milletin fertlerince malum olduktan sonra o kaidelere tabi olmak fertler için bir *mükellefiyet* [*obligation*] şeklini alır. Lisanımızın sarfını yalnız nazarı bir maksatla öğrenmeyiz. Sarfımızın kaidelerini öğrendikten sonra bunları konuşmalarımızda ve yazılarımızda *düstur* [*norme*] ittihaz ederiz. Bu sûrette içtimâî marifetler şey'î bir bilgi, hem de şey'î bilgilere müstenid bir sanat [*art*] mahiyetlerini nefislerinde cem' etmişlerdir. Bu hal millî tarihte de mevcuttur. O da bir taraftan vesikalı vakalara müstenid şey'î bir marifet, diğer cihetten terbiyevî ve düstûrî bir sanat mahiyetindedir. Bu izahlardan içtimâî marifetlerin bir taraftan millî, diğer taraftan düstûrî ve terbiyevî olduğu anlaşıldı. İçtimâî ilimlere gelince, bunlar diğer mücerred ilimler [*riyaziyat*, *maddiyat*, *hayatiyat*] gibi hem şey'î hem de beynülmileldirler. Bunların sanatlarla olan alakası da mezkur ilimler gibidir. «Riyaziyat maddiyat ve hayat ilimlerinde sanat mahiyeti katiyen yoktur. Fakat mühendislik, kimyagerlik, tabiblik gibi sanatlar bu ilimlerin keşfettiği tabii kanunların malumiyeti sayesinde iş görür. Bunun gibi içtimâî ilimlerde de sanat mahiyeti katiyen yoktur. Fakat terbiye, siyaset gibi içtimâî sanatlar ancak bu ilimlere istinaden te-

şekkül edebilir. Bu iki sınıf ilimler arasında yalnız şu fark vardır ki içtimâî ilimlerin mevzû'u hususî ve müşahhas bir millet olmasa da umumî ve mücerred olmak üzere yine milli hâdîselerden ibarettir.

Şimdi de neticeye gelelim : Bir milletin kitaplarında yazılan içtimâî bilgiler o milletin kendisine ait içtimâî marifetleriyle umumî ve mücerred olan içtimâî ilimleri muhtevi ise, bu kitaplardan iktisab olunan irfan gayet feyizli ve faydalı olur. Çünkü bu irfan, fertlere millî harsı terki eden hususî ve müşahhas kaidelerle bu harsın tabi bulunduğu umumî ve mücerred kanunları öğretir. Böyle olmayıp da bu kitaplar, fikriyatçıların «nasıl olmalı?» hakkındaki indî temennilerinden ve hülyalarından yahut başka lisanlardan tercüme edilmiş an'anevî ve gayri ilmî *ictihad* [*doctrine*]lardan ibarettir ise, bunlardan husûle gelecek irfan hasta ve muzır olur. Çünkü böyle bir tahsil ile bozulmuş olan bir fert yaşadığı gibi düşünemez ve düşündüğü gibi yaşayamaz. Bütün umumî hayat ile kitabın tenakuzlarını halledememekten mütevellid bir tereddüt ve bedbinlik içinde geçer. Bu hali hepimizin kendi nefsimizde tecrübe etmişiz. Türk harsı -gizli bir deha hazinesi sûretinde- tahtü'sşuur vicdanımızda yaşadığı halde bununla bizim aramıza -tahsilimizden müteşekkil- kalın bir perde girmiştir. Hayatta yaşadığımız lisan, ahlak, hukuk, bedîyat vs. başka bir mahiyette, kitaptan okuyup öğrendiğimiz lisanî, ahlakî, hukukî bedî vs. bilgiler ise başka mahiyettedir. Hayatımız kitaplarımıza in'ikas etmediği için kitaplarımız da hayatımıza müessir olamıyor. Harsımız tahsilimize hulûl etmediği için tahsilimiz de harsımıza nüfuz edemiyor. Şuurumuz ile vicdanımız arasında ittisal ve müfaheme olmadığı için çifte irfanlı hastalar gibi yaşamaktayız. Bu hastalığa nihayet vermek için yegane çare Türk harsını tedkik ederek bundan millî içtimâiyâtımızı çıkarmak ve terbiyemizi ancak bu esasa göre yazılmış kitaplara tevdi etmektir.

Darülfünun İçtimâiyât Müderrisi

ZİYA GÖKALP